

فرصت طلایی

عصر امام صادق (علیه السلام) از نظر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، فرصتی استثنایی برای ترویج فرهنگ اهل بیت (علیهم السلام) بود که آن حضرت نیز به خوبی از این موقعیت استفاده کرد و علوم مختلف و گوناگون را به شاگردانش تعلیم داد. از جمله مسائلی را که به به خوبی بیان و تثبیت نمود، مسئله غیبت امام مهدی (علیه السلام) و مسائل مربوط به مهدویت بود. آنچه پیش رو دارید، نگاهی است به غیبت امام زمان (علیه السلام) در اندیشه بلند امام به حق ناطق، حضرت صادق (علیه السلام).

الف. تثبیت اصل مهدویت

اصل مهدویت و ظهور امامی که جهان را پر از عدل و داد کند، از مسلّمات دین اسلام و اتفاق بین همه مسلمین

است. برای به وجود آمدن چنین اتفاقی، تلاش های فراوانی توسط شخص پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و جانشینان بعد از او از جمله حضرت صادق (علیه السلام) انجام گرفت که به دو نمونه اشاره می شود:

1. ابان بن عثمان از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در حدیثی به علی (علیه السلام) فرمود: «كَانَ جَبْرِئِيلُ (علیه السلام) عِنْدِي آتِنَا وَآخَبَنِي أَنَّ الْقَائِمَ الَّذِي يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ فَيَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا مِنْ ذُرِّيَّتِكَ مِنْ وَلَدِ الْحُسَيْنِ (علیه السلام) هَمِينَ الْآنَ نَزِدُ مِنْ بُوْد وَ بِهِ مِنْ خَبَرٍ دَادَ قَائِمِي كَهْ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قِيَامِي كُنْدُ وَ زَمِينِي رَا بِرٍ اَزْ اَدْلٍ مِي كُنْدُ هَمِچَنَانِ كَهْ اَزْ ظَلَمٍ وَ سَتَمٍ بِرِ شُدِهْ، اَزْ نَسْلِ تُوْ اَزْ فِرْزَنْدَانِ حُسَيْنِ (علیه السلام) اِسْت.»

2. معاوية بن عمار از امام صادق (علیه السلام) از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که آن حضرت فرمود: «إِنَّ جَبْرِئِيلَ (علیه السلام) أَتَانِي فَأَقْرَأَنِي مِنْ رَبِّي السَّلَامَ وَقَالَ يَا مُحَمَّدُ... وَمِنْكُمْ الْقَائِمُ يُصَلِّي عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ خَلْفَهُ إِذَا أَهْبَطَهُ اللَّهُ إِلَى الْأَرْضِ مِنْ ذُرِّيَّةِ عَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ مِنْ وَلَدِ الْحُسَيْنِ (علیه السلام)؛ هَمَانَا جَبْرِئِيلُ (علیه السلام) نَزْدُ مِنْ اَمْدٍ وَ سَلَامٍ بِرُورْدِگَارِ مِي رَا بِهْ مِنْ رِسَانْدٍ وَ فِرْمُود: اِي مُحَمَّد!... قَائِمُ اَزْ شِمَاسْتِ كَهْ عِيسَى بِنِ مَرْيَمِ (علیه السلام) پِشْتِ سِرِ اُوْ نَمَازِ مِي گِذَارْد؛ اَن زَمَانِي كَهْ خُداوَنْدِ اُوْ رَا (اَزْ آسْمَانِ) بِهْ سُوِي زَمِينِ فِرُودِ آوَرْد. (اُو) اَزْ نَسْلِ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَهْ وَ اَزْ فِرْزَنْدَانِ حُسَيْنِ (عَلَيْهِمُ السَّلَام) مِي بَاشْد.»

با همه اتفاقی که بین مسلمین درباره حضرت مهدی (علیه السلام) وجود دارد، بوده اند و هستند کسانی که گاه مسئله مهدویت و اقرار به امامت آن حضرت را انکار می کنند. حضرت صادق (علیه السلام) قبل از ولادت حضرت مهدی (علیه السلام) حکم منکران او را بیان کرده است: صفوان بن مهران از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده است که آن حضرت فرمود: «مَنْ أَقَرَّ بِجَمِيعِ الْأَئِمَّةِ وَجَحَدَ الْمَهْدِيَّ كَانَ كَمَنْ أَقَرَّ بِجَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَجَحَدَ مُحَمَّدًا نُبُوَّتُهُ؛ کسی که به همه امامان اقرار کند و مهدی را انکار کند، مانند کسی است که به همه پیامبران اقرار کند و نبوت محمد (صلی الله علیه و آله) را انکار کند.»

ج. تأکید بر وقوع غیبت

از مسائلی که سخت تلاش شده قبل از ولادت حضرت، شیعه را برای آن آماده کنند، مسئله دوران غیبت امام زمان (علیه السلام) است. از شخص پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) گرفته تا امامان بعدی بر روی این مسئله تأکید نموده اند؛ اما حضرت صادق (علیه السلام) با توجه به فرصتی که برای او پیش آمد، بیش از امامان دیگر مسئله غیبت و طولانی بودن و سخت بودن آن را گوشزد فرموده است:

1. غیبت حتمی است

زراره از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده که فرمود: «إِنَّ لِلْقَائِمِ غَيْبَةً قَبْلَ أَنْ يَقُومَ قُلْتُ وَلِمَ قَالَ إِنَّهُ يَخَافُ وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى بَطْنِهِ يَعْنِي الْقَتْلَ؛ به راستی برای قائم غیبتی است قبل از اینکه قیام کند. عرض کردم: چرا (غائب می شود؟) فرمود: به خاطر ترسی که دارد. و با دستش به شکم خویش اشاره کرد؛ یعنی (به خاطر) کشته شدن.» البته منظور این نیست که حضرت از مرگ ترس دارد که بر اولیای الهی چنین ترسی راه ندارد؛ بلکه ترس از این دارد که با کشته شدن او، داستان عدل جهانی و آرزوی همیشگی بشریت تحقق نیابد.

2. غیبت، امتحان سنگین

مفضل بن عمر از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده که آن حضرت فرمود: «أَمَّا وَاللَّهِ لَيَغَيِّبَنَّ إِمَامَكُمْ سِنِينَ مِنْ دَهْرِكُمْ وَلَتُمَحَّصَنَّ حَتَّى يُقَالَ مَاتَ قُتِلَ هَلَكَ بِأَيِّ وَادٍ سَلَكَ وَلَتَدْمَعَنَّ عَلَيْهِ عُيُونُ الْمُؤْمِنِينَ وَلَتُكْفَوْنَ كَمَا تُكْفَأُ السُّفُنُ فِي أَمْوَاجِ الْبَحْرِ؛ به خدا سوگند! امام شما سالیانی از روزگارتان غیبت کند و حتما مورد آزمایش واقع شوید تا آنجا که گفته شود: او مرده (یا) کشته (و یا) هلاک شده (و) به کدام وادی رفته است؟ و چشمان مؤمنان بر او بگرید و واژگون شوید، چنانکه کشتی ها در امواج دریا واژگون شوند.»

«فَلَا يَنْجُوا إِلَّا مَنْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَهُ وَكَتَبَ فِي قَلْبِهِ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُ بِرُوحٍ مِنْهُ وَ لَتَرْفَعَنَّ إِثْنَتَا عَشْرَةَ رَايَةً مُشْتَبِهَةً لَا يُدْرِي أَيُّ مِنْ أَيْ قَالَ فَبَكَيْتُ؛ و نجات نیابد (از این امتحان)، مگر کسی که خدا از او پیمان گرفته و در قلبش ایمان را نقش کرده و او را با روحی از جانب خود مؤید کرده باشد. و دوازده پرچم مشتبّه بر افراشته شود که هیچ یک از دیگری باز شناخته نشود. (راوی) گوید: من گریستم.»

آن گاه حضرت فرمود: چرا گریه می کنی؟ گفتم: چگونه نگریم در حالی که شما می گوئید: دوازده پرچم مشتبه که هیچ یک از دیگری باز شناخته نشود، وجود دارد. پس ما چه کنیم؟ راوی گوید: امام به پرده آفتاب که به داخل صغه تابیده بود، نگاه کرد و فرمود: ای ابا عبدالله! آیا این آفتاب را می بینی؟ گفتم: آری. فرمود: به خدا سوگند! امر ما از این آفتاب روشن تر است.»

هانی تمّار می گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: «إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً الْمُتَمَسِّكِ فِيهَا بِدِينِهِ كَالْخَارِطِ لِلْقِتَادِ... ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً فَلْيَتَّقِ اللَّهَ عَبْدٌ وَلْيَتَمَسَّكْ بِدِينِهِ؛ به راستی برای صاحب این امر، غیبتی است که پایبند به آن مانند کسی است که دستش را بر روی شاخه درخت خار کشد... آن گاه فرمود: برای صاحب این امر غیبتی است و بنده باید تقوای الهی پیشه سازد و متمسک به دینش باشد.»

3. غیبت خواب را از متدینان می گیرد

دوران غیبت به قدری سخت و دشوار است که خواب و آرامش را از متدینان می گیرد و شب و روز باید ناله بکنند. حضرت صادق (علیه السلام) در حالی که هنوز امام مهدی (علیه السلام) متولد نشده، برای دوران غیبت او این چنین ناله می زند: «سَيِّدِي غَيْبَتُكَ نَفْتٌ رُقَادِي وَضَيِّقْتُ عَلَى مِهَادِي وَابْتَرْتُ مِنِّي رَاحَةً فَوَادِي سَيِّدِي غَيْبَتُكَ أَوْصَلَتْ مُصَابِي بِفَجَائِعِ الْأَبَدِ؛ آقای من! غیبت تو خواب را از دیدگانم ربوده و بستم را بر من تنگ ساخته و آسایش قلبم را از من سلب نموده است. ای آقای من! غیبت تو اندوه مرا به فجایع ابد پیوند داده است.»

سدير می گوید: در چنین حالی که امام صادق (علیه السلام) را آن گونه دیدیم، عقل از سرمان پرید و از شدت جزع قلوبمان چاک چاک گردید... و گفتیم: ای فرزند بهترین خلائق! چشمانت گریان مباد! از چه حادثه ای اشکتان روان و سرشک از دیدگان ریزان است؟ حضرت صادق نفس عمیقی کشید که بر اثر آن (غم) درونش برآمد و هراسش افزون شد، آن گاه فرمود: «نَظَرْتُ فِي كِتَابِ الْجَفْرِ صَبِيحَةَ هَذَا الْيَوْمِ... وَتَأَمَّلْتُ فِيهِ مَوْلِدَ قَائِمِنَا وَغَيْبَتَهُ وَابْطَاءَهُ وَطُولَ عُمْرِهِ وَبَلَوَى الْمُؤْمِنِينَ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ وَتَوَلَّدَ الشُّكُوكُ فِي قُلُوبِهِمْ مِنْ طُولِ غَيْبَتِهِ؛ صبح امروز به کتاب جفر نگرستم... و تأمل کردم در آن درباره میلاد قائم ما و غیبت او و تأخیر آن و طول عمرش و گرفتاری مؤمنان در آن زمان و پیدایش شکوک در قلوب آنها بر اثر طول غیبتش.»

گفتنی است که جفر علمی است که ابن خلدون، جرجانی و صاحب کشف الظنون به صحت آن و وجود کتاب جفر اعتراف کرده اند و تصریح کرده اند که امام صادق (علیه السلام) و حضرت رضا (علیه السلام) حوادث آینده را طبق این کتاب خبر داده اند و آن چنان که خبر داده اند، واقع شده است.

د. نهی از انکار غیبت

حضرت صادق (علیه السلام) بر اصل غیبت تأکید نموده و سختی و دشواری آن را بیان کرده و از انکار آن نیز به شدت نهی نموده است.

محمد بن مسلم از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده که فرمود: «إِنْ بَلَغَكُمْ عَنْ صَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً فَلَا تُنْكِرُوهَا؛ اگر خبر غیبت صاحب این امر (مهدی) به شما رسید، آن را انکار نکنید!»

ه . پایداری بر امامت و ولایت در دوران غیبت

طولانی بودن غیبت از یک طرف، سخت و دشوار بودن دینداری در آن دوران از طرف دیگر و وجود دشمنان، منکران، شبهات و زمینه گناه از طرف سوم، پایداری بر امامت امامان (علیهم السلام) را دشوار می سازد. به این جهات است که حضرت صادق (علیه السلام) بر ثبات قدم در مسیر امامت و ولایت تأکید نموده است:

1. عبد الله بن سنان می گوید: من و پدرم بر امام صادق (علیه السلام) وارد شدیم. حضرت فرمود: «فَكَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا صِرْتُمْ فِي حَالٍ لَا تَرَوْنَ فِيهَا إِمَامًا هُدًى وَلَا عَلَمًا يُرَى وَلَا يَنْجُوا مِنْهَا إِلَّا مَنْ دَعَا الْغَرِيقَ فَقَالَ لَهُ أَبِي إِذَا وَقَعَ هَذَا لَيْلًا فَكَيْفَ تَصْنَعُ فَقَالَ أَمَا أَنْتَ فَلَا تُذَرِّكُهُ فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَتَمَسَّكُوا بِمَا فِي أَيْدِيكُمْ حَتَّى يَتَّضِحَ لَكُمْ الْأَمْرُ؛ حال شما چگونه باشد آن گاه که به حالی در آیید که امام هدایتگر را نبینید و نشانه (هدایت) را مشاهده نکنید و هیچ کس نجات نیابد مگر آنکه دعای غریق را بخواند! پدرم به امام گفت: در آن شب ظلمانی که چنین امری واقع شود، چه کنیم؟ فرمود: اما تو آن (دوران) را درک نمی کنی و چون آن امر واقع گردد، به آنچه که (از امامت) دارید، متمسک شوید تا امر برایتان روشن گردد.»

2. ابی بصیر از امام صادق (علیه السلام) نقل کرد که آن حضرت فرمود: «طُوبَى لِمَنْ تَمَسَّكَ بِأَمْرِنَا فِي غَيْبَةِ قَائِمِنَا فَلَمْ يَزِغْ قَلْبُهُ بَعْدَ الْهَدَايَةِ؛ خوشا به حال کسی که در غیبت قائم ما به امر ما (و امامت)، تمسک جوید، بنابراین قلبش بعد از هدایت (در مسیر امامت) منحرف نشود!»

و. تصریح به طولانی بودن غیبت

1. سدید صیرفی می گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: «إِنَّ لِلْقَائِمِ مِتًّا غَيْبَةً يَطُولُ أَمْدُهَا...؛ برای قائم ما

غیبتی است که مدّت آن به طول می انجامد.» گفتیم: راز آن چیست؟ فرمود: زیرا خدای متعال می خواهد امر سنت های پیامبران را در غیبت هایشان جاری کند و ای سدید! گریزی از آن نیست که به اندازه مدّت غیبت های آنها سپری گردد. خداوند می فرماید: «لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ»؛ یعنی «سنت های پیشینیان در شما جاری است.» 2. سلیمان بن خالد از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده که آن حضرت از قول رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در جواب کسی که پرسید: مهدی چه زمانی قیام می کند؟ فرمود: «إِذَا غَابَ عَنْهُمْ الْمَهْدِيُّ وَآيَسُوا مِنْهُ؛ زمانی که مهدی از مردم غایب شود و (به قدری طول کشد که) مردم از او مأیوس شوند.»

ز. تصریح به غیبت کبری و صغری

در این عصر، بیان غیبت صغری و کبری شاید خیلی مطلب مهمی نباشد؛ ولی در دوران امام صادق (علیه السلام) (83 - 148 ق) که آخرین روزهای عمر آن حضرت با تولد حضرت مهدی در 255 ق، لا اقلّ 107 سال فاصله داشته است و با دوران آغاز غیبت صغری 112 سال، می تواند از کرامات و معجزات به حساب آید.

1. ابی بصیر می گوید: به امام صادق (علیه السلام) عرض کردم: امام باقر (علیه السلام) می فرمود: قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) دو غیبت دارد: یکی طولانی است و دیگری کوتاه. حضرت صادق (علیه السلام) فرمود: «نَعَمْ يَا أَبَا بَصِيرٍ إِحْدَاهُمَا أَطْوَلُ مِنَ الْأُخْرَى؛ بلی (همین طور است) ای ابا بصیر! یکی از آنها طولانی تر از دیگری است.»

2. در روایت صحیحی از زرارہ نقل شده که امام صادق (علیه السلام) فرمود: «إِنَّ لِلْقَائِمِ غَيْبَتَيْنِ يَرْجِعُ فِي إِحْدَاهُمَا وَفِي؛ طولانی بودن غیبت از یک طرف، سخت و دشوار بودن دینداری در آن دوران از طرف دیگر و وجود دشمنان، منکران، شبهات و زمینه گناه از طرف سوم، پایداری بر امامت امامان (علیهم السلام) را دشوار می سازد. الْأُخْرَى لَا يُدْرَى أَيْنَ هُوَ يَشْهَدُ الْمَوَاسِمَ يَرَى النَّاسَ وَلَا يَرَوْنَهُ؛ به راستی برای قائم دو غیبت است که در یکی (زود) برمی گردد؛ ولی در دیگری معلوم نیست او کجاست؟ در حج حضور می یابد، مردم را می بیند و مردم او را نمی بینند.»

ح. فلسفه و حکمت غیبت

بیان علّت و یا فلسفه و حکمت غیبت بحث و مقاله مستقلی می طلبد. در این بخش به آنچه در کلمات حضرت

صادق (علیه السلام) آمده، به صورت اختصار اشاره می کنیم:

1. سربسته می دانیم خالی از حکمت نیست

حضرت صادق (علیه السلام) از بیان علت غیبت خودداری نموده، اما حکمت آن را گاه سربسته بیان کرده است. از جمله عبدالله بن فضل هاشمی می گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می فرمود: «صاحب این امر ناچارا غیبتی دارد که هر باطل جویی در آن به شک می افتد.»

گفتم: فدایت شوم راز غیبت چیست؟ فرمود: «لَا أَمْرَ لَمْ يُؤْذَنْ لَنَا فِي كَشْفِهِ لَكُمْ قُلْتُ فَمَا وَجْهُ الْحِكْمَةِ فِي غَيْبَتِهِ قَالَ وَجْهُ الْحِكْمَةِ فِي غَيْبَتِهِ وَجْهُ الْحِكْمَةِ فِي غِيَابَاتِ مَنْ تَقَدَّمَ مِنْ حُجَجِ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ...؛ به خاطر امری که ما اجازه نداریم آن را برای شما هویدا کنیم. گفتم: در غیبت او چه حکمتی وجود دارد؟ فرمود: حکمت غیبت او همان حکمتی است که در غیبت های حجت های الهی پیش از او بوده است.»

و فرمود: وجه حکمت غیبت او پس از ظهورش آشکار گردد؛ همچنان که وجه حکمت کارهای خضر (علیه السلام) از شکستن کشتی و کشتن پسر و به پا داشتن دیوار بر موسی (علیه السلام) روشن نبود تا آنکه از هم جدا شدند.»

«يَا ابْنَ الْفَضْلِ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ أَمْرٌ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى وَسِرٌّ مِنْ سِرِّ اللَّهِ وَغَيْبٌ مِنْ غَيْبِ اللَّهِ وَمَتَى أَنَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حَكِيمٌ صَدَّقْنَا بِأَنَّ أَعْمَالَهُ كُلَّهَا حِكْمَةٌ وَإِنْ كَانَ وَجْهَهَا غَيْرَ مُنْكَشَفٍ؛ ای پسر فضل! این امر، امری از امور الهی است و سَرِّ از اسرار خدای متعال و غیبی از غیوب پروردگار است و چون (دانستیم که) خدای عز و جل حکیم است، تصدیق می کنیم که همه افعال او حکیمانه است؛ اگر چه وجه آن آشکار نباشد.»

و گاه به صورت مشخص تر برخی حکمت های غیبت را آشکار نموده است:

2. آزادی از بیعت طاغوتیان

ابی بصیر از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت فرمود: «صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ تَغِيْبٌ وَلَادَتُهُ عَنْ هَذَا الْخَلْقِ كَيْلًا يَكُونُ لِأَحَدٍ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ إِذَا خَرَجَ وَيُصْلِحُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَمْرَهُ فِي لَيْلَةٍ وَاحِدَةٍ؛ صاحب این امر ولادتش بر این مردم پنهان است تا هنگام خروج و قیام، بیعت هیچ کس بر گردنش نباشد و خدای تعالی امر وی را در یک شب اصلاح فرماید.»

همان طور که امام حسن (علیه السلام) فرمود: «هر کدام از ما (امامان) در زمان خود بیعت حاکمان و طاغوت های زمان را از روی تقیّه به عهده گرفته ایم، مگر مهدی (علیه السلام) که عیسی بن مریم به امامت آن حضرت نماز می گذارد. خداوند ولادت او را مخفی نگه داشت و برای او غیبتی در نظر گرفت تا زمانی که قیام می کند، بر گردنش بیعت حاکمی نباشد.»

3. سنّت انبیا

حُثَّان بن سدیر از پدرش و او از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت فرمود: «إِنَّ لِلْقَائِمِ مِنَّا غَيْبَةً يَطُولُ أَمَدُهَا فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَلِمَ قَالَ لِإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَبِي إِلَّا أَنْ تُجْرِيَ فِيهِ سُنَنَ الْأَنْبِيَاءِ فِي غَيْبَاتِهِمْ وَإِنَّهُ لَا بُدَّ لَهُ يَا سَدِيرُ مِنْ اسْتِيفَاءِ مَدَدِ غَيْبَاتِهِمْ؛ برای قائم ما غیبتی است که مدّت آن به طول می انجامد. پس به امام گفتم: ای فرزند رسول خدا! این مطلب برای چیست؟ فرمود: زیرا خدای تعالی می خواهد در او سنّت های پیامبران (علیهم السلام) را در غیبت هایشان جاری کند و ای سدیر! برای او گریزی از آن نیست که مدّت غیبت های آنها به سر آید.»

در روایت اوّلی که در بخش حکمت نقل شد نیز این مطلب آمده است.

ابی بصیر از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت فرمود: در صاحب این امر سنت‌هایی از انبیا وجود دارد؛ سنتی از موسی بن عمران و سنتی از عیسی و سنتی از یوسف و سنتی از محمد (صلوات الله علیهم). اما سنت او از موسی بن عمران (علیه السلام) آن است که او نیز خائف و منتظر است؛ اما سنت او از عیسی (علیه السلام) آن است که در حق او نیز همان می‌گویند که درباره عیسی (علیه السلام) گفتند؛ «مَا مِنْ يُوسُفَ فَالَسَّتُرُ يَجْعَلُ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْخَلْقِ حِجَابًا يَرَوْنَهُ وَلَا يَعْرِفُونَهُ...» سنت او از یوسف، مستور بودن است. خداوند بین او و خلق حجابی قرار می‌دهد. مردم او را می‌بینند، اما نمی‌شناسند» و اما سنت او از محمد (صلی الله علیه و آله) آن است که به هدایت او هدایت می‌شود و به سیره او حرکت می‌کند.»

ط. انتظار در زمان غیبت

بحث انتظار نیز بحث مفصل و دلکشی است که در جای خود باید مطرح شود؛ ما فقط به برخی روایات از حضرت صادق (علیه السلام) درباره انتظار در دوران غیبت و فضیلت آن اکتفا می‌کنیم:

1. حضرت صادق (علیه السلام) به ابا بصیر فرمود: «طُوبَى لِشِيعَةِ قَائِمِنَا الْمُنتَظِرِينَ لِظُهُورِهِ فِي غَيْبَتِهِ وَالْمُطِيعِينَ لَهُ فِي ظُهُورِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ الَّذِينَ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ؛ خوشا به حال شیعیان قائم ما؛ کسانی که در غیبتش منتظر ظهور او هستند و در حال ظهورش نیز فرمانبردار اویند. آنان اولیای خدا هستند که نه خوفی بر آنهاست و نه اندوهگین می‌شوند.»
2. علاء بن سیابه از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت فرمود: «مَنْ مَاتَ مِنْكُمْ عَلَى هَذَا الْأَمْرِ مُنْتَظِرًا كَانَ كَمَنْ هُوَ فِي الْقُسْطِ الَّذِي لِلْقَائِمِ؛ کسی که از شما بر این امر در حال انتظار بمیرد، مانند کسی است که در خیمه متعلق به قائم باشد.»

ی. مردم در زمان غیبت

یقیناً مردم در زمان غیبت یکسان نخواهند بود؛ عده ای منتظرند و در پی اصلاح خویش و عده ای نیز به دنبال انکار و ضلالت و گمراهی خویش و... حضرت صادق (علیه السلام) در روایاتی حالات مردم را در دوران غیبت بیان کرده که به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

1. تحیر مردم

ابو بصیر از امام صادق (علیه السلام) و او از پدرانش از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده اند که آن حضرت فرمود: «الْمَهْدِيُّ مِنْ وَلَدِي... تَكُونُ لَهُ غَيْبَةٌ وَحَيْرَةٌ حَتَّى تَضِلَّ الْخَلْقُ عَنْ أَدْيَانِهِمْ فَعِنْدَ ذَلِكَ يُقْبَلُ كَالشَّهَابِ النَّاقِبِ فَيَمْلَأُهَا قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا؛ مهدی از فرزندان من است... برای او غیبت و حیرتی است تا آنجا که مردم از ادیانشان گمراه شوند. آن گاه مانند شهاب ثاقب رو می آورد و زمین را پر از عدل و داد می کند؛ همان گونه که پر از ظلم و جور شده باشد.»

2. شک و تردید منحرفان

عبد الله بن فضل هاشمی می گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می فرمود: «إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً لَا بُدَّ مِنْهَا يَرْتَابُ فِيهَا كُلُّ مُبْطِلٍ؛ برای صاحب این امر (مهدی) غیبت ناگزیری است که هر باطل جویی در آن به شک می افتد.»

3. زراره از امام صادق (علیه السلام) نقل می کند که آن حضرت فرمود: «لَا بُدَّ لِلْعُلَامِ مِنْ غَيْبَةٍ قُلْتُ وَلِمَ قَالَ يَخَافُ... وَهُوَ الْمُتَنَتِّرُ وَهُوَ الَّذِي يَشُكُّ النَّاسُ فِي وَلَادَتِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ حَمَلٌ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ مَاتَ أَبُوهُ وَلَمْ يُخْلَفْ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ وَلَدٌ قَبْلَ مَوْتِ أَبِيهِ بِسَنَتَيْنِ؛ برای جوان (مهدی) غیبت ناگزیری است. گفتم: چرا؟ فرمود: (بر جانش) می ترسد ... و اوست که چشم به راهش باشند و اوست که مردم درباره ولادتش شک کنند. برخی گویند: در شکم مادر بود (که پدرش از دنیا رفت)، برخی گویند: پدرش مرد و فرزندش برجای نگذاشت و جمعی گویند: دو سال پیش از وفات پدرش متولد شد.»

زراره عرض کرد: چه دستوری می فرمایید، اگر من آن زمان را درک کردم؟ فرمود: این دعا را بخوان: «اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَفْسَكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي نَفْسَكَ لَمْ أَعْرِفْكَ اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَبِيَّكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي نَبِيَّكَ لَمْ أَعْرِفْهُ قَطُّ اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي حُجَّتَكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي حُجَّتَكَ ضَلَلْتُ عَنْ دِينِي؛ خدایا! خودت را به من بشناسان! اگر خودت را به من نشناسانی، من تو را نخواهم شناخت. خدایا! پیغمبرت را به من معرفی کن! اگر او را به من نشناسانی، هرگز او را نخواهم شناخت. خدایا! حجتت را به من بشناسان! به راستی اگر حجتت را به من نشناسانی، از راه دینم گمراه می شوم.»

در نتیجه باید گفت: حضرت صادق (علیه السلام) اصل مهدویت، غیبت و اقسام آن، فلسفه و حکمت آن، سختی و دشواری و طولانی بودن آن، و انتظار در زمان آن را که در فرصت پیش بیان شد، به خوبی تبیین نموده است.